

Moji spomini na gasilce v Železnikih

(Spomini so bili napisani na prošnjo gasilcev
Prostovoljnega gasilskega društva Železniki ob njihovi 100-letnici)

V osemdesetih letih prejšnjega stoletja je bil v Železnikih še zelo živ spomin na veliki požar, ki je vzplamtel na neki »pogoriščni« četrtak leta 1822. Na binkoštni četrtak je bila zato vsako leto maša, ki so jo brali še po 1. svetovni vojni.

Mojega očeta Poldeta (roj. 1898) je pestovala in kasneje čuvala zelo stara žena »Tminka« (Tolminka), ki mu je veliko pripovedovala o požaru. Ko so goreli Železniki je imela 12 let. Ljudje so bežali največ preko Škovin v Draboslovico. Tri dni in dve noči so strahoma gledali ogromen ogenj za hribom. Ponoči je bil videti kot severni sij. Na nesrečo je bil tedaj še velik vihar, ki je prinesel ogorek čez Čepulje na kranjski Majdičev most (opisano tudi v Kroniki). Zažgal je baje neki otrok. Fužine, hiše in vigenjci so bili v pritličju iz kamenja, navzgor pa največkrat leseni. Pogoreli sta tudi kmečki vasi Češnjica in Studeno. V Železnikih je ostalo le nekaj stavb. Ostala je najstarejša zidana hiša »Plnada«. Sezidali so jo furlanski fužinarji v 14. stoletju. Prišli so iz Palmanove. Najprej so jo nazivali Palmada, kasneje v dialektu Plnada. Še danes je videti na njej beneški lev kot iztočnica okroglega stolpiča. Ostale so tudi lesena bajta na Škarjencu, cerkev sv. Frančiška in nekdanja gostilna Prezelj na Trebušniku. Danes je to dom potomcev trgovca Janka Bogataja. V Gorenjem koncu na Logu je bajte ostala tudi hiša Tonike Ramovšev. To sem slišala šele pred kratkim, a tega nisem nikjer zasledila zapisanega. V naši hiši so leta 1926 menjali okna in odstranili klopi, ki so bile »v hiši« vzdane z debelimi tramovi v kamniti zid, debel do en meter. Pri kopanju zidu so našli zogleleno hrbtnico in kolčne kosti. Dr. Strnadova jih je ocenila kot kosti pet – do šestletnega otroka. Nihče domačih ni nikoli slišal o tem! Kostni so prenesli na pokopališče. Vsi železarski kraji so v prejšnjem stoletju doživeli velike požare: Tržič 1811, Kropa ??, Železniki 1822. Zaradi nevarnosti požara so imeli kasneje ti kraji doma skovana železna polkna in često tudi glavna vrata.

Stari oče Franc Košmelj je že okoli leta 1880 razmišljal o gasilskem društvu, ki se je prvotno imenovalo še požarna bramba. Za idejo je navdušil enega izmed svojih bratov, Joška Košmelja-Lukelna. Že več let sta zbirala somišljenike in bodoče gasilce. Dobivali so se pri Popčevih, Lukelnovih ali v gostilni pri tretjem bratu Luku – Meru. Kupili so že manjšo ročno brizgalno in nekaj opreme. Leta 1892 pa je Francetu (Popču) umrla mlada žena in pustila nedoletne sirote v starosti od štiri do osem let. Delo v zvezi z gasilci je zastalo. Ko so se stvari doma nekoliko uredile (umrla mu je še najstarejša hčerka Minka) se je znova oženil in ideja o gasilcih je zopet vzplam-

tela. Otepali pa so se s hudimi finančnimi težavami. Ob nabiralni akciji so zbrali malo denarja. Nek premožen gostilničar in posestnik je prispeval vsega skupaj 2 kroni ali 2 goldinarja, nekateri pa niti toliko. Ko je temu gostilničarju nekaj let zatem zagorel hlev sredi Železnikov in so ga gasilci rešili, je bil poln hvale, pomagal pa jim vseeno ni. Za gasilce so bili navdušeni predvsem kovači – reveži, ki so lahko pomagali le z rokami.

Najprej je bilo treba dobiti stavbno zemljišče, ki ga je zaradi strjenega naselja in ozke doline vedno primanjkovalo. Stari oče se je domislil izvirne ideje: postavili bi lesen gasilski dom nad bajerjem, ki je tekel ob jezu na Volavki, čez Plnado, Klovže, Racovnik in se je pred vzhodnim kamnitim mostom na Grivi izlival nazaj v Soro. Bajer na Klovžah je bil širok 6–7 m in globok do 1,5 m z odsekanima bregovoma. Pod vhodom rudnika na Klovžah je bila večja zapornica proti Sori in odtok manjšega bajerčka (še obstaja), ki je poganjal vigenjce Morajna, Popčev vrt, tekel skozi dvorišče in pod gospodarskimi poslopji na vrt s sedmimi »ognji« (kasneje klavnica) preko Antonovega vrta. Dovoljenje za postavitev nad bajerjem je izposloval brat, župan Luka Košmelj. Zamisel je imela še to dobro lastnost, da je bila voda pri roki. Na dvokapni strehi je bil načrtovan manjši stolpič, v katerega bi obežali mokre cevi, ki bi se odtekale po potrebi skozi odprto loputo v tleh naravnost v bajer. Še ena prednost te zamisli je bila, da bi bila stavba v bližini Popčevine. Ključ starega in kasneje tudi novega gasilskega doma je bil vedno v naši hiši. Ena zagata je bila rešena, denarja za material pa od nikoder. Zato sta se brata France in Jožko Košmelj dogovorila, posekala vsak svoj gozd v Globočniku (nad Studensko grapo) oz. Lipovec v Smolevski grapi in prispevala vsak polovico lesa. Pri spravilu pa so jima pomagali nekateri bodoči gasilci. Tudi stroške razžaganja in spravila sta nosila sama. Kdo je naredil načrt za »dom« ne vem, gradbenike in pomožne delavce je plačeval in prehranjeval stari oče France. Podatke sta mi okoli leta 1960 posredovala stari stric Matevž Tavčar-Mlinar (umrl leta 1963) in kovač ter kasnejši vodja »Pruga« – škrlilja nad Zalim Logom Matevž Benedičič, vulgo Cvek, oba navdušena gasilca. Seveda mi je mnogo povedal tudi oče Polde, ki je kot otrok ravno tako »rasel« z gasilci, kot smo kasneje rasli mi, njegovi otroci.

Prvotni gasilski dom je bil hitro postavljen. Dobro se ga še spominjam. V dolžino ob cesti in pod hribom je meril 10–12 metrov. Čez bajer (temelji) so bili položeni hrastovi in macesnovi tramovi. Čez bajer je meril 8–10 m. Na cesto so se odpirala široka dvokrilna vrata. Nad njimi je visela umetelno poslikana, kake 3 m dolga lesena tabla z napisom Gasilski dom. Na eni strani je bila naslikana gasilska čelada, na drugi pa sekirica z letnico postavitve 1898. Tla so bila narejena iz debelih plohov, v sredini pa je bila lesena loputa, velika ca. 1,5x1,5 m. To so po potrebi odpirali za črpanje vode iz bajerja ali za odtekanje in sušenje mokrih cevi, ki so jih obežali pod streho nad njo v mali stolpič. Ta je sedel sredi slemena na dvokapni strehi visok približno dva metra in širok kot loputa v tleh. Stolpič je bil na dveh straneh zastrt s postrani pribitimi desetcentimeterskimi deskami – režami, tako da je v notranjost vedno malo pihalo. Streha je bila pokrita s škrliljem. Stene se bile visoke pet do šest metrov. V sredini je bil prostor precej višji zaradi vzdignjene strehe. Na vzhodni in zahodni steni sta bili vstavljeni srednje veliki okni, ki sta gledali na bajer. Ti okni sta

imeli še zunanje polknice, ki so bile skoraj vedno zaprte. Na treh notranjih stenah so bili na dosegu roke pritrjeni leseni obešalniki. Na prvem obešalniku levo je visela trobenta z rdečo vrstico. Pod drugimi kljukami pa je bilo na lesu ali na papirju napisano ime in priimek lastnika delovne obleke, čelade in včasih še umetelno izdelane gasilske sekirice z opasačem. Med vojnoma (do novega gasilskega doma) sta bili shranjeni v domu dve večji ročni brizgalni. Eno je vlekel en konj, drugo pa dva. Gonili so ju dva oziroma štirje ljudje. Poleg je bila še najstarejša mala priročna brizgalna; mislim, da obstaja še danes. Kadar so izpeljali brizgalne, če so imeli vaje, ali da je kje gorelo, se je pod tako tresel, da si imel občutek, da se bo podrl v bajer. To smo hitro odkrili otroci, skakali po tleh in uživali, dokler nas niso odkrili starejši in hitro primerno ukrepali z roko ali palico. Delovne obleke so bile iz tankega sivega lanenega platna z rdečimi obrobami na visokem ovratniku in hlačah. Obenem so imele na ramenih nekakšne rdeče oznake, po katerih je bil viden položaj gasilca. Te obleke so bile večkrat umazane ali celo ožgane. Nabavljalo jih je gasilsko društvo. Prale so jih žene doma. Če pa so bili možje samci ali vdovci (Mikn Matevž, Bravčkov Matevž itd.), jih je prala naša perica Johana.

Kadar so bile napovedane gasilske vaje, je bilo vedno dosti zijal, tako otrok kot odraslih. Zlasti smo se veselili, ko so izpeljali dve večji brizgalni. Na »kozla« z dveh sedežema je obvezno skočil Tone, ki si je najprej poveznil čelado. To je ljubosumno čuval, jo velikokrat loščil s sidolom, da se je izmed vseh najbolj svetila. Na sedežu je sedel kot na prestolu in ni pogledal niti desno niti levo. Ker ni bil preveč odprte glave, je bil sedež na brizgalni največja čast, ki si jo je sam prilastil. Oče pa nad tem ni bil nič kaj navdušen. Vedno je bil vsaj en vprežni konj naš, ki ga je priganjal in udrihal čez mero. Če pa je kje gorelo, se je ceremonija ponovila, le da je nekdo hitro tekkel v cerkveni zvonik bit »plat zvona«, pela je trobenta, ki jo je trobentač znal za naša otroška ušesa imenitno igrati. Otroci pa smo vpili: Gori, gori, na Plančerovan številka tri!

Novo paradno obleke so se pojavile okoli leta 1936. Zaradi pomanjkanja denarja po komaj končani krizi si jih niso mogli nabaviti vsi. Jopič in hlače sta bila iz debelejšega temnomodrega volnenega blaga z rdečimi obrobami in našitki na ramenih z epoletami. Kape so bile iz istega blaga, nizke z velikim ščitnikom. Poleg so sodile še bele bombažne rokavice in črni nizki čevlji. Obleke je delal po meri krojač Polde Dolenc-Crut. Blago je posredovala gasilska zveza iz Ljubljane, ravno tako že narejene kape.

Prvi spomin na požar mi seže nazaj v trideseta leta, ko je ponoči zagorela bajta na Škrjevcu, nasproti lesene Egrove žage. Trije otroci (jaz sem bila najmlajša) smo stali pri oknu na zahodni strani hiše v spalnici v spalnih srajčkah, jokali in drgetali od mraza in strahu. Bili smo sami, ker so vsi odrasli šli gasit. Nisem še hodila v šolo, ko je dvakrat zagorelo v presledku dveh let pri Benceljnu (Veber) na Jesenovcu. Direndaj, zmeda in strah, ki so nastali vedno ob požarih, ko so ljudje prihiteli iskat očeta in ključ gasilskega doma, so se mi vtisnili v podzavest za vse življenje.

V ustnem izročilu je ostala naslednja anekdota: Kmalu po ustanovitvi gasilskega društva je stari oče France gasilce enkrat ali dvakrat letno vodil v cerkev k slav-

nostni maši na državni praznik. Stopal je takoj za praporščakom, v paradni uniformi s številnimi odlikovanji na prsih, z gasilskimi in vojaškimi. Slednjo je dobil med avstrijsko okupacijo Bosne in Hercegovine leta 1878 v bitki pri Jajcu. Že težko ranjen je leže na tleh poveljeval svojim kranjskim Janezom (97. pešpolk), dokler ni omedlel. Ko so gasilci stopili skozi cerkvena vrata v četverostopu, so zabučale orgle iz vseh registrov marš Radetzkega. Organist je bil nadučitelj Jožef Levičnik, navdušen podporni član. Četa je korakala po taktu muzike s paradnim korakom in se postavila pred ograjo glavnega oltarja. Dostmrtni gasilski načelnik je poveljeval pozdrav: Mirno, na mestu voljno! in maša se je pričela. Po končani maši se je ceremonial ponovil. Leta 1908 sta brata France in Joško na prigovarjanje sinov oz. nečakov Franceljna in Toneta, visokošolcev na Dunaju, ustanovila še Sokolsko društvo. To je vsako leto imelo telovadni nastop na Trnju na prostoru med cerkvijo, šolo in župniščem. Zlasti moška mladina je navdušeno telovadila na bradlji in drogu. Prva leta je med njimi telovadil tudi kasnejši akademik dr. France Koblar. Ker je kasneje prestopil k Orlu, tega v svojem življenjepisu ni omenjal. Po ustanovitvi Sokola 1908, je bil tudi prvi večji gorenjski sokolski zlet v Železnikih. Stari oče je kot župan posredoval pri navdušenem narodnjaku, liberalnem župniku Antonu Korbiču, da je dal pred župnišče postaviti sod odličnega vipavca. Kuharica pa je pomagala drugim gospodinjam, ki so telovadcem in gledalcem stregle z jedačo. Skozi odprta cerkvena vrata so zabučale orgle z domoljubnimi napevi in maršem Radetzkega. To vse pa je opazoval mladi kaplan Smolej. Škof Jeglič ga je malo prej poslal v liberalno trdnjavo Železnike. Kot zagrizen klerikalec je takoj poročal škofu, kaj se dogaja. Med drugim tudi, da včasih gasilci celo korakajo po cerkvi v četverostopu ob igranju marša Radetzkega. Kazen je bila hitra in huda. Starega priljubljenega župnika so čez noč prestavili v Komendo, kljub milim prošnjam faranov. Ukori in prepoved igranja posvetne pregrešne glasbe sta doletela nadučitelja Levičnika. Škof sicer gasilcev ni mogel kaznovati, pač pa ti niso več hoteli prisostvovati slavnostnim mašam. Župnik Korbič je čez mesec dni v Komendi žalostno umrl, nadučitelj organist pa leto dni kasneje. Župana Košmelja je novodošli župnik Marčič kasneje večkrat lepo prosil, da bi pripeljal »svoje« gasilce spet k slovesnim mašam, vendar se ta ni dal pregovoriti. Bil je jezen predvsem zaradi prijatelja, župnika Korbiča, da dve leti ni prestopil cerkvenega praga. Tako se je končala skoraj desetletna gasilska tradicija z maršem Radetzkega.

Zanimivo je, da so bili avtohtoni Železnikarji stoletja nazaj pokončni in svobodomiselnji. Že protireformacija jih je hudo prizadela. Kasneje so bili vsi župani naprednjaki in po letu 1848 navdušeni Slovenci. Klerikalcev je bilo zelo malo, ti so bili predvsem iz vrst priseljencev. Zadnji predvojni župan je zmagal kot prvi klerikalec samo zato, ker so malo prej razbili občino Selca ter priključili Železnikom vasi Češnjico in Studeno. S tesnim izidom so preglasovali Železnikarje. Kljub dvema političnima taboroma pa so bili gasilci zelo složni med seboj. V društvu politika ni imela nobene vloge, čeprav so bili nekateri v zasebnem življenju politični nasprotniki. Pač pa je skoraj nastala politična afera ob odprtju novega gasilskega doma in motorne brizgalne leta 1938.

Zidanje novega gasilskega doma in nakup motorne brizgalne

Megleno se še spominjam smetišča in podrtije, ki je stala na prostoru sedanjega gasilskega doma. Smetišče se je širilo od ceste navzdol v Soro. Starši so nam otrokom vedno prepovedovali igranje na tem kupu. Dva otroka sta se namreč zapeljala naravnost v Soro. Na smetišču je ležalo nekaj zarjavelega železja, žebliji in lesni ostanke zgornjega vigenjca Morajne. Lastnik vsega tega je bil veleposestnik Eger. Pododol je ogromno premoženje po ženi Marički, vdovi Novak, rojeni Ahačič. Bila je nečakinja in posvojenka žene Johanna Globočnika, ki ni imela otrok.

Stari leseni gasilski dom je odslužil, bil je premajhen in potreben popravila. Gasilci so želeli zidati nov moderen dom. Osnovali so gradbeni odbor in iskali primerno parcelo. Načelnik Polde Košmelj je ogrel tovariše za prostor na podrtiji. Lokacija je bila primerna, toda kako jo dobiti od Egra. Seveda gasilci niso imeli denarja, kriza je bila na vrhuncu, lastnik pa skopuški. Eger smetišča še prodajati ni želel, kaj šele podariti. Oče je neštetokrat šel k njemu, a ni hotel nič slišati. Končno mu je zagrozil, da če bo kje na njegovem v Železnikih gorelo, bil je namreč lastnik več kot tretjine hiš, gasilcev ne bo. Po dolgotrajnih pogajanjih se je dokončno omečil in podaril zemljišče gasilcem. Grožnja je oče leta 1938 ponovil pri prošnjah za denar za motorno brizgalno.

Nekdaj je vsak lastnik hiše ali vrta ob Sori moral narediti škarpo sam. Tako so jo postavili tudi gasilci iz klesanega kamna. Na levi strani, proti Sori, so vzdali še široke stopnice do reke. Mislim, da je tedaj zgradil škarpo za vrt tudi klepar Benedik med stopnicami in zapornico bajerja. Imel je namreč hišo nasproti nad cesto, vkopano v hrib, z majhnim vrtov. Kako je potekalo delo na škarpi, se ne spominjam. Vem samo, da je bila vzdana v steno nad Soro bela marmornata plošča z letnico 1932. Ta plošča je kasneje izginila, verjetno je bila kakšna visoka voda ali povodenj, ki jih ni manjkalo. Doma pa sem često slišala, da je takšna škarpa silno draga reč in da stane skoraj toliko kot hiša do III. faze. Velik prijatelj Železnikov in očeta je bil dr. Rudolf Andrejka, zgodovinar, član Akademije znanosti in umetnosti. Pripeljal je svojega znanca arhitekta ali gradbenika, da je naredil načrt za dom. Bil je visok, slok mož, ki se je večkrat oglasil pri nas. Ne vem, ali je načrte naredil brezplačno ali za manjše plačilo. Upravne stvari, prepise itd. je vodil za božji lon advokat dr. Jakše z Miklošičeve ceste v Ljubljani. Bil je prijatelj naše hiše in sošolec in kolega mojih dveh stricев, Toneta in Franclja, visokošolcev na Dunaju. Načrt je predvideval visoko, enonadstropno streho dvokapnico. Stavba naj bi bila podobna drugim hišam v Železnikih, škofjeloško-cerkljanskega tipa. Že tedaj so pazili na videz oz. prilagajanje okolju. Vse hiše po dolini so bile tedaj pokrite s škrliljem. V Železnikih sta izstopali samo dve hiši, kriti z bobrovcem – opeko, in to Jegličev dvorec ter Antonova hiša. Gasilci so sicer želeli imeti kritino iz škrlilja, kar pa pomeni najdražjo streho. Ostrešje bi moralo biti iz gorskega macesna (najboljši raste na Jezerskem). Žebliji morajo biti na roko kovani in posebnega tipa, nakaljeni v vročem (lanenem?) olju, da ne zarjavijo. Če so bile še ploščice izsekane iz prvovrstnih plasti škrlilja, je takšna streha zdržala nad 150 let. Predračun za takšno streho je bil prevelik, zato so se s projektantom domenili, da bodo stavbo pokrili s kritino, ki ne bo preveč izstopala iz okolja. Kritino so pripeljali nekje od daleč, ne z Gorenjskega.

Končno se je pričela gradnja gasilskega doma, in sicer v nekaj etapah, kolikor je bilo na voljo sredstev. Zidal je zidar Anton Bešter iz Dolenje vasi s svojo ekipo. Tesarska dela je opravljal tesar Šparovec iz Selc, ki se je še med gradnjo preselil v Lipnico pri Kropi. Mizarska dela je opravil sosed Janez Logar-Štolmar. Apno so vozili iz apnence Jelenc v Soteski. Doma smo imeli dve apneni jami, kjer so gasili apno. Menda mora gašeno apno nekaj časa zoreti. Ko se je izpraznila ena jama, je prišla na vrsto druga. V prazno jamo so navozili novo apno, ki so ga takoj gasili. Orodje: krampi, lopate, vrvi, škripec in konj ter hlapec – vse to je bilo pri nas doma. Delavci so pustili vse na gradbišču. Ko smo sami kaj rabili, ni bilo nikjer ničesar, često je še dobilo «noge». Klepar Gustelj Lotrič je večkrat izjavil, da je naredil za našo hišo v času zidave gasilskega doma skoraj polovico škropilnic v svojem življenju. Zidarji so jih namreč rabili za ročno mešanje malte. Ko se je spomladi začelo delo na vrtu, pločevinaste škropilnice ni bilo! Vodovod v Železnikih so napeljali šele okoli leta 1956. Mama je često očitala očetu, če bi doma tako zidal, da bi živeli v gradu. Do leta 1924 je pomagal zidati Sokolski dom, nato škarpo in Gasilski dom (Dom). Malto so mešali na našem «klančku». Hrana za delavce pa je bila na mamini skrbi. Stolp je bil najprej lesen. Načrt z gasilskimi emblemi, sekirico, čelado, plamenico, je prinesel oče od nekod iz Ljubljane. Znaki so bili narisani na debelem papirju, ki sta ga tesar Šparovec in mizar Logar položila na deske. Družno sta izžagala znake – luknje, ki so bile od daleč vidne. Šele po vojni so del stolpa pozidali in namesto znakov naredili manjša okrogla okenca za sušenje visečih cevi.

Kipec sv. Florjana je oče naročil nekje blizu Bleda, kjer naj bi živel star rezbar. Ko mu je slednji sporočil, da je kip gotov, ga je oče šel iskat sam. Doma ga je hranil do nekaj dni pred otvoritvijo Doma.

Ne morem mimo tega, da ne bi omenila tudi izjemno zaslužnega moža za procvit gasilstva v Železnikih, Franca Srebrnjaka, dimnikarskega mojstra. V Železnike je moral priti kmalu po I. svetovni vojni od nekod iz Zasavja. Z ženo sta najprej stanovala na Kaplaniji, kasneje pa kupila hišo na Racovniku. Ker sta bila brez otrok, sta posvojila revno sorodnico, Anico Malovrh. Ta je hodila že v osnovno šolo v Železnikih in tam tudi živela do smrti, razen med vojno. (Njena tragična usoda bi bila zrela za roman – Ravensbrück itd.). Torej Franc Srebrnjak je svojo obrt opravljal s pomočniki po vsej Selški dolini v vaseh po hribih, v naši in Poljanski dolini. Bil je invalid iz I. svetovne vojne, imel je pokvarjeno levo stopalo; že kot otrok sem ga občudovala, kako je hodil po hribih in po strehah s posebnim čevljem in kako se je trudil, da je kljub šepanju hodil kolikor toliko zravnano. Šele med študijem sem se zavedela, s kakšnimi bolečinami in zatajevanjem je delal brez jadikovanja. Ta mož je bil vseskozi tajnik gasilskega društva. Bil je tih človek, zelo pobožen, izjemno marljiv in s kaligrafsko pisavo. Navdušen je bil za vse novotarije in desna roka mojega očeta. Podnevi in ponoči je bil gasilcem vedno na razpolago. Nikoli se ni izgovarjal na svoje poklicno delo. Še danes mi je uganka, kako je vse zmožel. Resnično je bil s svojo zagnanostjo vsega spoštovanja in spomina vreden mož!

Najprej je bila v Domu izdelana samo dvorana v pritličju, z dvojnimi širokimi dvo-krilnimi vrati. Prvo nadstropje je vzel v najem in izdelal Franc Kemperle. Nastalo je

lepo sončno dvosobno stanovanje, ki ga je po vojni zasedel hišnik. Le stopnice so bile lesene, zunaj stavbe, nepokrite. Vode za gasilce je bilo dovolj okoli Doma – spredaj velik bajer z manjšim bajerčkom, zadaj pa reka Sora. Pitne vode ni bilo in so jo stanovalci morali nositi iz Fajfarjevega vodnjaka. Vodovod so v kraju napeljali šele okoli leta 1956. Nekaj večjih hiš je imelo svoje »šterne« v vežah ali kuhinjah, drugi ljudje pa so se oskrbovali s pitno vodo na javnih črpalkah. V Gorenjem koncu je bila znana Hafnarjeva, na Trnju druga, pa že omenjena Fajfarjeva na Racovniku in ena niže doli blizu Jegliča. Vsi ti vodnjaki so imeli sicer trdo vodo (železo), ki pa je bila odličnega okusa, hladna in čista.

Po vojni so izdelali še drugo nadstropje (podstrešje). Naredili so betonske stopnice, ki so jih pokrili in kasneje še obzidali. Napeljali so tudi vodovod in izboljšali električno napeljavo.

V letu 1936 ali 1937 so pričeli delati v zgornjem koncu doline z Blegoša čez Soro na Prtovč in Ratitovec obrambno linijo proti Italiji, t. i. Rupnikovo linijo. Dolina je bila polna vojaštva in delavcev iz cele Jugoslavije. Stanovanj in skladišč ni bilo. Vse večje hiše so morale oddati sobe za oficirje. Na Jesenovcu so postavili ogromne barake za hrano in vojaštvo. Poleg njih je bilo na prostem položenih velika količina stolitrskih sodov, napolnjenih z bencinom. Umikajoča se vojska ob razpadu Jugoslavije leta 1941 je vse to hotela minirati. Z velikimi naporji, prepričevanjem in podkupovanjem je vojska to namero opustila – pogoreli bi najmanj Železniki in okoliški kraji. Danes se šele zavedam, kakšna je bila kljub temu ekološka katastrofa, ko so izpustili bencin v zemljo oz. v Soro. Če bi tedaj nekdo to zažgal, bi gorela vsa dolina. Kaj je bilo z ribami, se v tistem kaosu ni nihče spraševal. Jugoslovanska gasilska »zajednica« je imela sedež v Beogradu. Ker je primanjkovalo shramb, je gasilsko društvo leta 1940 preko nje dobilo odlok, da mora izprazniti del dvorane. Na sredini so jo pregradili z deskami do stropa. Na levi strani so vskladiščili ogromno količino koruze v zrnju. Desna polovica je ostala gasilcem. Prostora za vse brizgalne in orodje je bilo premalo. V Domu so ostale nova motorna in ena od večjih brizgaln ter obleke. Kam so vskladiščili preostalo orodje in manjši brizgalni, ne vem. Po razpadu Jugoslavije, 6. 4. 1941., in pred prihodom Italijanov na veliko soboto so gasilci razdelili prebivalstvu po družinah in številu ljudi določeno količino koruze v zrnju. Ostala skladišča v Gorenjem koncu in v barakah na Jesenovcu so ljudje v nekaj dneh izropali. Leseno pregrado so takoj po izpraznitvi podrli in namestili nazaj orodje in brizgalne. Okupatorji, niti Italijani in ne kasneje Nemci, niso imeli pojma, da je Dom služil tudi za shrambo hrane, ki bi jo takoj zaplenili.

Ob severni steni dvorane blizu stolpa je stala manjša lesena odprta polica. Na njej so bili spravljeni načrti doma, orodja, motorne brizgalne itd. Na vzhodni steni so visele velike fotografije starega doma, ustanoviteljev gasilskega društva, Franca in Jožefa Košmelja, ter slike z otvoritve novega doma in motorne brizgalne. Vse to so Nemci pustili pri miru. Tudi prvi oskrbnik, Jože Benedičič, ki se je po vojni naselil v dom, je to skrbno čuval, zlasti dokumente. Z velikim veseljem sta mi nekoč z očetom razkazala polico. S prihodom novega oskrbnika M. M., in njegovega naslednika je izginila polica in vse, kar je bilo na njej in na steni. Pri iskanju načrtov stavbe so mi pomagali zgodovinarji. Ni jih niti v zgodovinskem arhivu Škofje Loke, niti v

Arhivu Republike Slovenije. Neki načrti so morali biti na občini Železniki, ki je pred vojno domovala v lastni hiši pri Štalcu. Med vojno so Nemci občino preselili v Mežnarijo, ki je kasneje pogorela. Tako neosveščeni ljudje uničujejo arhive, ki bi imeli veliko povedati o krajevni zgodovini. Kako se je oskrbnik Miro vedel kasneje do svojega bolnega predhodnika Jožeta, Srebrnjaka in mojega očeta, je že druga zgodba. Očetu je med drugim prepovedal vstop v Dom. Oče o tem ni nikomur govoril, videli pa smo, da je zelo prizadet. Ko je leta 1962 umrl, so me tri ure pred pogrebom obvestili, da se bo omenjeni človek v imenu gasilcev poslovil od očeta. Kljub žalosti sem ponorela in zagrozila s škandalom, ki bi se lahko zgodil pri odprtem grobu. Zvesti prijatelji gasilci so določili drugega govornika in pogreb je potekel v miru!

Do leta 1935 ali 1936 so vasi Češnjica, Studeno, Rudno in edini dve kmetiji v Železnikih, Škovine (prvotno Škofine, to je škofovska posest), spadale pod občino Selca. Tja so hodili otroci iz Češnjice in Studena v šolo 5 km daleč, tam sta bila fara in pokopališče. Otroci smo se slabo ali pa sploh ne poznali med seboj, niti starejši se niso skoraj ženili iz kmečkega okolja v trg Železniki in obratno. Izjema je bila mala vas Jesenovec, ki smo jo domačini vedno šteli za svojo. Ločevanje prebivalcev in nemalokrat tudi odkrite sovražnosti so imela stoletja dolgo tradicijo. Železnike so v 14. stol. naselili kovači in rudarji iz Furlanije in delno Beneški Slovenci. Naselitev kmečke okolice od Zalega Loga navzdol in po desnem bregu Sore pa je bila izključno slovenska. Tako so se ljudje ločili ne samo po delu in mišljenju, temveč tudi po fizionomiji. Kar je bilo gasilcev na Češnjici in na Studenem, so sodelovali v Selcih. Tako so gradili Dom samo Železnikarji in to v času največje krize in po njej. Po letu 1936 nista pomagali niti domača občina, ki je bila revna, niti Dravska banovina – predvsem iz političnih vzrokov. Nekje baje obstaja knjiga prispevkov, ki jo bom poskusila dobiti. Šele pri nabiranju denarja za motorko so prispevali dva zasebnika iz Češnjice, Sodarska zadruga, Gospodarska zadruga ter Hranilnica in posojilnica Češnjica. Izkazali so se Železnikarji, zlasti Globočniki, člani vseh treh rodbinskih vej. Zanimivo je, da so bili gasilci med seboj pri delu in zagnanosti silno enotni, čeprav so se ločili po strankarski pripadnosti. Železnikarji so bili v glavnem liberalci, komaj tretjina je spadala v nasprotni tabor. Šele po reorganizaciji občine so Železniki dobili prvega klerikalnega župana. Izvolili so ga z malo večino na novo priključeni okoličani. Na gasilce pa stranke niso imele nikakršnega vpliva. Tipična primera sta bila stara gasilca Matevž Tavčar-Mlinar in Matevž Benedičič-Cvek, vsak iz drugega tabora. Sama sta s sinovi zgledno sodelovala in pomagala, kjer je bila potreba, čeprav se politično nista preveč cenila. Gasilce v Selcih predvsem pa v Škofji Loki je razdvajala politika, zato so bili medsebojni odnosi in procvit društev šestokrat na najnižji ravni.

Približevalo se je odprtje novega Doma leta 1938, ob 40-letnici društva. Gasilci so hoteli imeti še več: novo motorno brizgalno. Sprožili so nabiralno akcijo. Oče je nekajkrat potoval v Celovec in na Dunaj, kjer je imel poslovne prijatelje. Ti so mu vzpostavili zvezo s tovarno gasilskega orodja, mislim da v Linzu. Tudi tja je potoval. Motorno brizgalno je uvozilo neko ljubljansko ali celjsko podjetje, imena se ne spominjam. Brizgalna je bila menda zelo draga, blagajna pa prazna. Oče je bil ved-

no nekje na poti. Mama se je jezila, ker ni vedela kod hodi in zakaj. Le v začetku maja 1938 je bil samo doma. Vsak večer štirinajst dni je obiskoval skopuškega veleposestnika Egra in ga prosil za denar. Trdo sta se pogajala. Oče mu je dokazoval, da bi bil v primeru požara prav on najbolj prizadet, saj je posedoval veliko stavb in nepremičnin. Pred tem pa je še prosil za botro brizgalni («kumico») Marto Globočnik, Nemko, kot Eger in njegovo dobro prijateljico. Marta je bila žena Josefa Globočnika, ki je bil med vojnama dalj časa župan in velik mecen revnih Železnikarjev. (Ker je bila občinska blagajna običajno prazna, je brezposelne prosilce podprl s svojim denarjem, da ti tega niso niti vedeli. Vedela pa je njegova tajnica, ki je to večkrat pripovedovala). Verjetno je tudi Marta pripomogla, da se je Eger omečil in je oče »iztržil« 10.000 dinarjev, kar je bilo tedaj velika vsota. Josef Globočnik sam je daroval 5.000 dinarjev, kot predsednik Hranilnice in posojilnice v Železnikih še 5.000 dinarjev in žena Marta 1.000 dinarjev, Boris Globočnik 1.000 dinarjev, sestra Dragica in njen mož Jožko Demšar po 500 dinarjev ter tast Josip Demšar 1.000 dinarjev. Zanimivo je, da so darovali tudi Železnikarji, ki so živeli drugod: dr. Jernej Demšar, zdravnik dermatovenerolog iz Ljubljane, Franjo Šmid, geometer iz Celja, prof. dr. ing. Josip Boncelj iz Zagreba itd. S težavo sem ugotovila, kdo naj bi bil Luka Zupanc, ki je 20. novembra 1938 daroval 1.000 dinarjev, podpisal pa se je s tremi križi, kot nepismen. To je bil verjetno Kuglov Luka z Martinj Vrha, dobrovoljni posebnež, izdelovalec košev, košar in drugega kmečkega orodja. V tistem času je krožilo nič koliko anekdot in dovtipov o njem, njegovi obleki in hiši ter čudenju, zakaj kljub denarju ni mogel dobiti žene.

Končno je nastopila nedelja v avgustu 1938, ko so slovesno odprli nov Dom in predstavili brizgalno. Vso ceremonijo sta že nekaj dni prej pripravila tajnik Srebrnjak in oče. Predvidela sta vse mogoče težave, zapletlo pa se je takoj v začetku drugje. Vsa slovesnost naj bi se pričela s pohodom gasilcev iz Trnja – placa do Doma. Nastalo je prerivanje med praporščakom in nekim drugim gasilcem. Župan, ki je bil tudi gasilski funkcionar, je na lastno pest ukazal nositi prapor drugi osebi – svojemu strankarskemu pripadniku. Skoraj je nastal pretep, ki sta ga tajnik in načelnik komaj preprečila. Seveda je nosil prapor stari praporščak. Druga neprijetnost se je dogodila, ko se je med povabljeni pojavil človek, ki ga ni nihče poznal, zato ga voditelj slovesnosti ni mogel pozdraviti. Izkazalo se je končno, da je bil neki zastopnik z banovine, ki naj bi ga pozdravil nesojeni praporščak po županovi želji. Nastal je neprijeten položaj in jasno, trajna zamera na banovini, ki že prej ni bila naklonjena Železnikarjem. Tako so strankarski boji prvič skalili sožitje gasilcev v Železnikih.

V pozni jeseni istega leta je prišel oče zelo vesel iz Ljubljane domov in mami pojasnil, da smo srečno rešeni hipoteke na premoženje. Spomladi je namreč zastavil nepremičnine za najem posojila za brizgalno. Mama o tem ni nič vedela in jo je skoraj kap.

Duhovi so se pomirili. Skrb za gasilsko premoženje sta družno nosila Srebrnjak in Košmelj. Po vojni se jima je pridružil in vzorno skrbel za stavbo in orodje prvi hišnik, Jože Benedičič. Vsi trije so umrli razočarani in zagrenjeni z novim mladim in netolerantnim vodstvom.

Stari leseni dom so podrli, ko so polagali cevovod na trasi bajerja. To so res spomini, še iz zgodnje mladosti. Kot že rečeno, sem se šele pozno zavedala, kako sem rasla z gasilci.

To sem napisala ob praznovanju 100-letnice Gasilskega društva Železniki, kot vnukinja ustanovitelja Franca ter pranečakinja Luke in Jožefa Košmelja, ustanovnih članov in hči Leopolda, samih »zagnanih« gasilcev.